

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Van progressief naar conservatief: De wortels van het salafisme
Ryad, U.

Citation

Ryad, U. (2009). Van progressief naar conservatief: De wortels van het salafisme. *Roodkoper, Maandblad Voor Cultuur, Religie En Politiek*, 13(4), 21-24. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/15563>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/15563>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Roodkoper

TIJDSCHRIFT VOOR CULTUUR, RELIGIE EN POLITIEK

13^e jaargang • nummer 4 • november 2009 • € 15

ISLAM

Maurits
Berger over
de islamisering
van Europa Sadik

Harchaoui over een verlichte
Europese islam Het ongelijk van Wilders door Kees Kok

Zonder islam geen westerse beschaving door

Alex van Heusden De oorsprong van het

salafisme door Umar Ryad Het

(on)geloof van jonge moslims

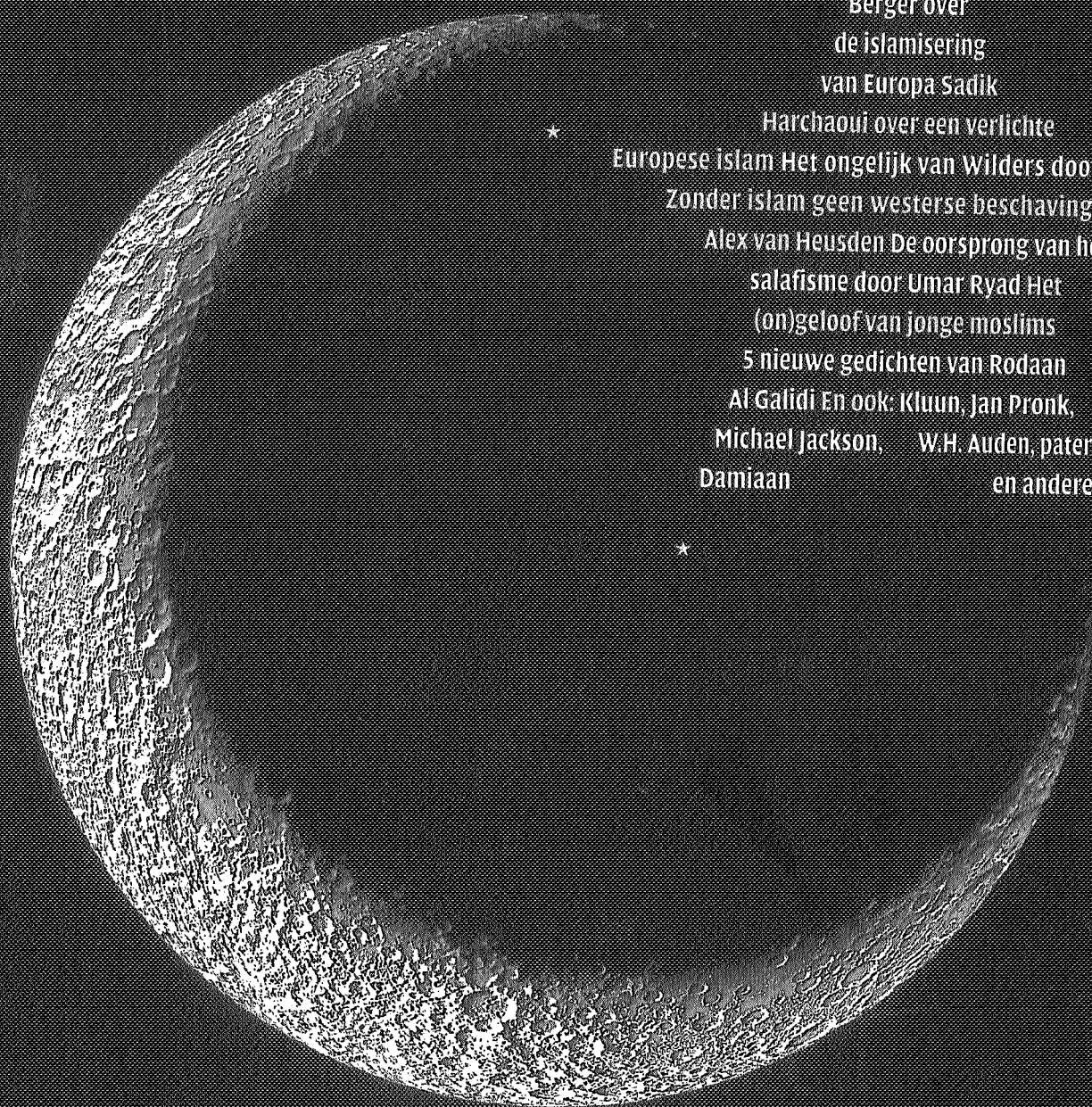
5 nieuwe gedichten van Rodaan

Al Galidi En ook: Kluun, Jan Pronk,

Michael Jackson, W.H. Auden, pater

Damiaan

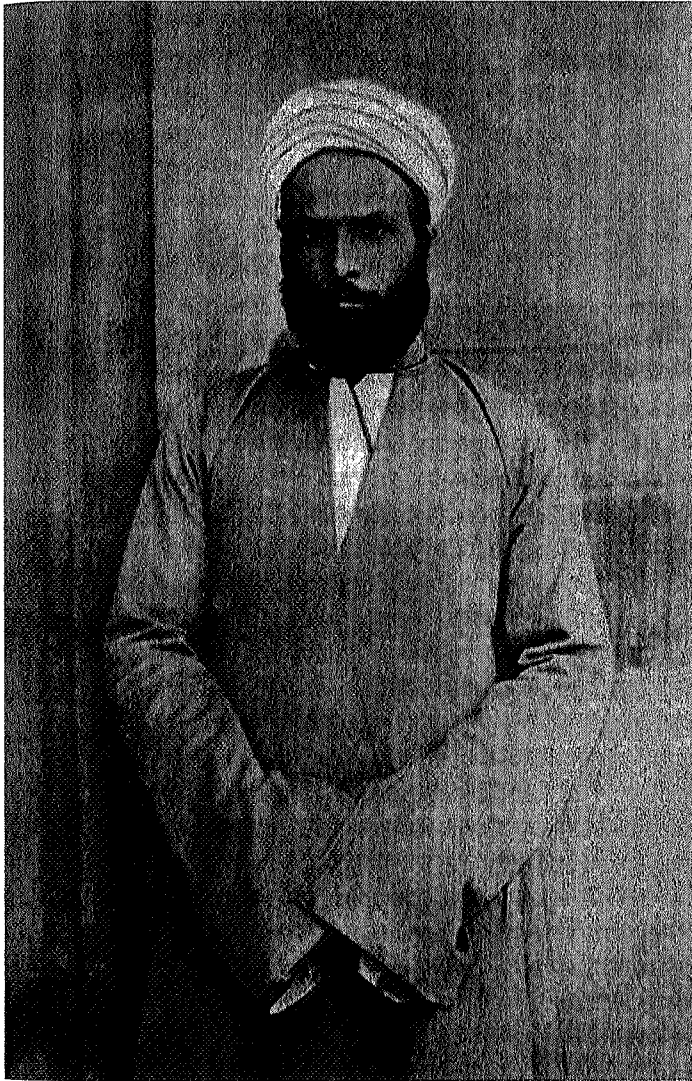
en anderen

Van progressief naar conservatief

De wortels van het salafisme

UMAR RYAD

DE PROGRESSIEVE EGYPTISCHE MOEFTI EN GELEERDE MOHAMMED ABDUH (1849-1905) WAS EEN VAN DE EERSTE SALAFISTEN.

De islam gaat steeds meer deel uitmaken van de westerse samenleving. De maatschappelijke en politieke debatten over deze godsdienst gaan in het Westen niet zelden over 'de bloedige grenzen van de islam', 'het islamitische gevaar' en 'islam als achterlijke cultuur', vaak vanuit een vermeende 'botsing der beschavingen'. Veel publicisten slagen er niet in de genoemde clichés en beeldvorming over de islam en haar verschillende bewegingen, zoals het salafisme, te overstijgen.

Volgens een onderzoek van de inlichtingendienst AIVD in 2007 voelden zo'n twintig- à dertigduizend mensen in Nederland, met name jongeren, zich aangetrokken tot de ideeën van het salafisme: zij hadden de behoefte aan een direct contact met de 'gouden tijd' van de profeet en met zijn oorspronkelijke, eerste gemeenschap, de zogeheten 'authentieke' islam. Zij zien het salafisme en het culturele islamisme als een 'derde weg' tussen kapitalisme en socialisme, die hun een heldere identiteit kan bieden ten opzichte van de allochtone meerderheidscontext. Opvallend is dat ook veel autochtone Nederlanders via deze stroming tot de islam overgaan. Maar in september van dit jaar verklaarde dezelfde inlichtingendienst dat de groei van het salafisme in Nederland stagneert. Het aantal ultraorthodoxe moslims in Nederland neemt niet verder toe en telt thans naar schatting slechts enkele duizenden aanhangers (NRC Handelsblad van 10 september 2009).

Binnen de publieke discussies in Europa wordt de islam meestal geassocieerd met een rigide vorm van denken. De koran wordt gepresenteerd als antimodern boek en als bron van veel kwaad. Sommigen bestempelen de koran zelfs als een islamitisch *Mein Kampf*, dat verboden zou moeten worden. Maar de islam, inclusief de koran, is geen berg die al meer dan veertien eeuwen onbeweeglijk staat. Het salafisme is een van haar vele bewegingen. Wanneer is die begonnen en wat houdt deze contemporaine islamitische stroming in? In hoeverre zijn de verschillende salafistische modellen en interpretaties verenigbaar met de moderne ontwikkelingen in de samenleving? En hoe komt het dat een stroming binnen het salafisme uitmondt in star conservatisme?

Al Salaf: voorouders

De islam kent naast gemeenschappelijke tradities die gelden voor alle regio's en historische periodes, ook talloze lokale en regionale tradities. In een omgeving die in cultureel-maatschappelijk opzicht traditioneel is, speelt ook de religieuze traditie een duidelijker rol dan in moderne, industriële en ontwikkelde maatschappijen. Binnen het islamitische traditionalisme ligt de nadruk in eerste instantie op de autoriteit van de koran en de Soenna (de overleveringen van de profeet), en op de eerste generaties van de moslims, bekend als *al-Salaf*, hetgeen betekent 'voorouders', 'voorgangers' en 'vroegere generaties'. Het salafisme, dat 'volgelingen van de salaf' betekent, is een veelzijdig en breed begrip, en mag niet alleen worden gebruikt voor de strikt orthodoxe groepering die de benaming ten onrechte voor zichzelf opeist.

Het moderne salafisme ontstond aan het einde van de negentiende eeuw als een hervormingsbeweging, die opriep tot terugkeer naar de zuivere islam en herstel van de band met de oorspronkelijke, islamitische *oemma* (gemeenschap).

De vooraanstaande islamitische denker Djamel al-Din al-Afghani (1838-1897) begon het salafisme in eerste instantie als antikoloniale, politieke beweging. De hervormers van de negentiende en vroege twintigste eeuw vroegen zich af waarom de islam, in hun optiek toch bij uitstek de religie van het succes, in hun tijd (de koloniale periode) de ene nederlaag na de andere leed, en waarom deze godsdienst op alle gebieden inferieur leek aan het Westen. Zij pleitten voor het verwijderen van alle niet-islamitische elementen, die in de loop der tijd in de 'zuivere' islam geslopen waren, en voor de terugkeer naar het voorbeeld van de eerste generaties. Velen van hen waren overtuigd van de noodzaak van ingrijpende en blijvende hervormingen van traditionele interpretaties van de islam als godsdienst, die zij verantwoordelijk achtten voor de verslechterde maatschappelijke toestand en alle vormen van politieke en intellectuele repressie. Deze reformisten namen geen principieel vijandige houding aan ten opzichte van het Westen, maar raakten wel teleurgesteld in het christelijke zendingswerk en de politieke onderdrukking van de moslims in hun landen. Sommige hervormers spraken ook hun waardering uit voor de westerse idealen van vrijheid, gelijkheid en broederschap, in de overtuiging dat de islam deze joods-christelijke en humanistische waarden deelde.

Mohammed Abduh

De Egyptische moefiti en geleerde Mohammed Abduh (1849-1905) speelde als verdediger en hervormer van de moderne islam een hoofdrol binnen het invloedrijke Egyptisch reformisme. Als pionier van het salafisme las hij onder meer de geschriften van verschillende westerse auteurs en filosofen. Hij was onder de indruk van de ideeën van de Britse denker Herbert Spencer (1820-1903) en de Russische filosoof Leo Tolstoj (1828-1910), die hij herhaaldelijk in zijn artikelen citeert. De invloed van zijn religieuze opvattingen strekte zich uit tot bijna alle islamitische landen van Noord-Afrika tot en met Indonesië.

Heel zijn leven probeerde Abduh de islam te presenteren als een moderne godsdienst. Hij streefde naar de verbetering van het leven van moslims op religieus, moreel en wetenschappelijk gebied. Zijn uitgangspunt was de dringende noodzaak van een 'innerlijke hervorming' als antwoord op de 'innerlijke achteruitgang' die de zuiverheid van de islam aantastte: een groot kwaad dat over de islam was gekomen.

Tijdens Abduh's leven raakte een grote groep Syrische en Egyptische intellectuelen beïnvloed door zijn modernistische opvattingen en de manier waarop hij de islam en de moderne beschaving trachtte te verzoenen.

Zijn biograaf en trouwe leerling, de Syriër Mohammed Rashid Rida (1865-1935), erfde na de dood van zijn leermeester het leiderschap van deze modernistische beweging. Rida beschrijft hoe Abduh's ideeën zijn ziel als een 'elektrische stroomstoot' choquerden, toen hij ze voor het eerst las. Zo'n geluid had hij binnen het islamitische discours van zijn tijd nog nooit gehoord. Het sprak, volgens hem, zowel de 'emoties van het hart' als 'de overtuiging van de rede' sterk aan.

Rida's tijdschrift, *al-Manâr* ('De Vuurtoren', 1889-1935), werd het belangrijkste orgaan voor het reformisme. Volgens Rida en zijn reformistische kring begrepen de moslims de ware bedoeling van de islamitische boodschap niet. Terugkeer tot de wortels was de oplossing voor alle problemen en de weg tot maatschappelijke hervorming. Hij stelde dat moslims hun beschaving in het verleden alleen op basis van de koran en zijn ethische normen hebben opgebouwd. Dezelfde beschaving kon daarom opnieuw worden geschapen, als de moslims maar naar de koran terug zouden keren.

De 'ware' islam

Rida ontwikkelde een kritische houding ten opzichte van wat hij zag als de 'spirituele gevaren' binnen de islamitische mystieke bewegingen van zijn tijd. In zijn autobiografie vertelt hij hoe geschokt hij was toen hij eens de excessieve spirituele exercities van dansende derwisjen (islamitische bedelmonniken) bijwoonde. Dat was volgens hem totaal in strijd met de zuivere geest van de islamitische leerstellingen. Hij riep hen toe: 'O mensen – of kan ik jullie misschien toch nog moslims noemen? Dit zijn verboden handelingen, waaraan men niet stilzwijgend mag voorbijgaan. Zwijgen betekent dat men dat aanvaardt.' De spirituele liturgie van deze ordes zou volgens hem ook andere kwalijke gevolgen kunnen hebben, zoals het negeren van de door de koran vastgestelde vormen van aanbidding. In zijn optiek waren de mystici een bron van maatschappelijke zwakte en een gevaar voor de godsdienst.

Rida's antipathie tegen deze excessieve mystieke gedragingen was de directe aanleiding tot zijn latere betrokkenheid bij de conservatieve leerstellingen van de bekende theologen ibn Tayimiyya (1263-1328) en ibn 'Abd al-Wahhâb (1703-1787). Rida was ervan overtuigd dat het bezit van de waarheid het meest essentiële teken van de islam is, en dat men dus terug moet naar de 'ware islam', zoals deze altijd verkondigd was door de profeet en de vroege generatie van de salaf.

De afschaffing van het kalifaat, het geestelijk leiderschap van de islamitische wereld, in 1924, volgend op de ontmanteling van het Ottomaanse Rijk door de westerse mogendheden en de oprichting van de moderne Turkse Republiek, leidde in de hele islamitische wereld tot beroering. Rida wilde het kalifaat behouden en weigerde om, zoals hij het noemde, 'islamitische principes te gieten in de mal van het moderne liberalisme'. Aan het

eind van zijn leven en ten gevolge van allerlei politieke en intellectuele veranderingen in de islamitische wereld begon Rida geleidelijk steeds meer letterlijke interpretaties van de koran te ontwikkelen, ten kost van de figuurlijke (of symbolische). Hij nam daarmee afstand van zijn reformistische voorgangers en zocht steeds vaker zijn toevlucht tot de opvattingen van de klassieke geleerden. Hij stelde meermalen dat de opeenvolgende concessies van de islam aan de moderniteit een massale verlating van de godsdienst tot gevolg zouden hebben.

Rida's tijdschrift *al-Manâr* diende binnen de islamitische wereld vele jaren als de representant van het reformistische erfgoed. Na zijn dood werd het salafisme in twee richtingen gesplitst: de ene reformistisch en open voor dialoog met de westerse democratie, de andere rigide en conservatief.

De Moslimbroeders

In 1928 stichtte de Egyptische activist Hasan al-Banna (1906-1949) de beweging van de Moslimbroederschap. Net als Rida pleitte al-Banna voor de terugkeer naar de zuivere islamitische normen en waarden. Na de dood van Rida groeide zijn organisatie snel, zowel in Egypte als in andere islamitische landen. Van een kleinschalige islamitische beweging ontwikkelde zij zich tot een brede maatschappelijke en politieke stroming. Vanwege haar toegenomen militante karakter beschouwden zowel de Egyptische als de Britse autoriteiten de Moslimbroederschap als een storende factor voor de Egyptische samenleving. Tijdens de oorlog met Israël in 1948 vertrokken duizenden leden van de beweging naar het Heilig Land om de Palestijnen te helpen. In 1949 werd al-Nuqrashi Pasha, de toenmalige Egyptische premier, door een lid van de Moslimbroederschap vermoord. Al-Banna keurde de moord af met zijn bekende uitspraak 'zij zijn geen broeders noch moslims'. Ook hij werd nog datzelfde jaar op straat vermoord. Tijdens het bewind van president Nasser werd de beweging verboden. Dat verbod duurt tot op de dag van vandaag, hoewel de broederschap onofficieel op allerlei politieke, intellectuele en maatschappelijke niveaus blijft functioneren. De Moslimbroederschap werd de voornaamste representant van de beweging die met de verzamelterm 'Het ontwaken van de islam' wordt aangeduid.

Na al-Banna's dood ontstond een leidersvacuüm binnen de beweging. Het werd opgevuld door Sayyid Qutb. Aan het begin van zijn carrière, als inspecteur voor het Egyptische Ministerie van Onderwijs, had Qutb een studiebeurs gekregen om naar de Verenigde Staten te reizen en daar het onderwijssysteem te bestuderen. Tijdens zijn verblijf daar van 1948 tot 1951 oefende de vrije Amerikaanse cultuur en zeer negatieve invloed uit op zijn denkbeelden. Na zijn terugkeer naar Egypte sloot hij zich aan bij de Moslimbroeders.

In 1954 werd Qutb samen met andere Broeders gearresteerd. Hij werd beschuldigd van samenzwering

tegen president Nasser en werd veroordeeld tot vijftien jaar zware arbeid. Na tien jaar in de gevangenis te hebben gezeten, werd hij door Nasser vrijgelaten na bemiddeling van de toenmalige Irakese president Abd al-Salam Arif. De lichamelijke en geestelijke martelingen in de gevangenis hebben diepe littekens bij Qutb achtergelaten. In 1965 werd hij opnieuw gearresteerd en, na ter dood te zijn veroordeeld, in 1966 geëxecuteerd. Hij wordt door veel van zijn aanhangers dan ook gezien als de *shahid* (martelaar) van de ideale islamitische zaak en het symbool van het islamitische *revival*. Als belangrijkste ideoloog binnen de organisatie blijven zijn werken nog steeds een invloedrijke inspiratiebron voor veel verschillende islamitische activiteiten.

Islamitische ideologie

In zijn verschillende werken formuleert Qutb eigen oplossingen voor veel islamitische problemen. Tijdens zijn gevangenschap schreef hij een dertigdelige interpretatie van de koran, *Fi Zilal al-Qur'an* ('In de Schaduw van de Koran'). Dit exegetische werk is zeer populair vanwege zijn duidelijke literaire stijl en didactische benadering van de heilige tekst. In veel huizen en moskeeën dient het als standaardwerk. Qutb benadrukt altijd dat de islamitische ideologie een alternatief is voor andere ideologieën, zoals het communisme, kapitalisme, liberalisme en secularisme. Het islamitisch systeem zou moslims bevrijden uit de onderdanige positie ten opzichte van het Westen; het is niet alleen het bij uitstek geschikte systeem voor het oplossen van sociale en economische problemen, maar geeft moslims ook hun gevoel van eigenwaarde en trots terug.

Hoewel hij soms zei de vrede te beschouwen als het uitgangspunt van de islam en oorlog als uitzondering, benadrukte Qutb dat oorlog noodzakelijk wordt, als men de goddelijke wetten als grondslag voor het leven afwijst. Het afwijken van het goddelijke pad leidt volgens hem tot onrechtvaardigheid, onderdrukking, corruptie en tweedracht binnen de islamitische maatschappij. Qutb verdedigde daarmee het concept van *djihad* in de islam. Maar hij beschuldigde het Westen ervan dat het *djihad* gelijkstelde met wreedheid en bloedvergieten, en daardoor een beeld creëerde van moslims als 'wilde horden met brandende ogen'. Hij beschouwde de *djihad* als een islamitische plicht en viel andere islamitische reformisten en modernisten aan die de *djihad* interpreteerden als een louter defensieve houding. Dat ondermijnende volgens hem de strijd tegen onrechtvaardige politieke systemen.

Na zijn dood, en in aansluiting op de politieke veranderingen in de Arabische wereld, werden Qutb's ideologische geschriften de standaardbron voor veel militante islamitische groeperingen. Sommige extremistische groepen putten nog steeds uit zijn radicale opvattingen en vatten zijn interpretaties op als legitimatie voor het gebruik van geweld.

DE OMSTREDEN
ISLAMOLOOG TARIQ
RAMADAN ZEGT DAT
HIJ DE RICHTING
VAN DE VROEGE
REFORMISTEN
VOLGT.

Europese fatwas

Uit de reformistische stroming van de Moslimbroederschap kwam ook de Egyptische gezaghebbende schriftgeleerde Yusuf al-Qaradawi (1926) voort. Al-Qaradawi studeerde aan de befaamde islamitische universiteit van al-Azhar in Cairo, waar hij in 1974 promoveerde. Momenteel doceert hij aan de Faculteit van het Islamitisch Recht in Qatar. Qaradawi schetst een idealistisch beeld van de Moslimbroederschap als een georganiseerde beweging, die het collectieve werk van de islamitische gemeenschap en het herstel van de islam als taak op zich nam. Met een aantal medegeleerden van binnen en buiten Europa richtte hij de Europese Raad voor Fatwa en Onderzoek op, waarvan hij tevens de president is. Binnen deze raad is een nieuw islamitisch fenomeen ontwikkeld, dat nu bekend staat als *Fiqh al-Aqalliyat* (Islamitische Jurisprudentie voor Minderheden). Deze jurisprudentie is voornamelijk bedoeld om tegemoet te komen aan de behoeftes en religieus-juridische problemen van moslims in het Westen. Via deze raad richten deze moslimgeleerden zich op moslims en niet-moslims in Europa. Zij brengen religieuze adviezen (*fatwas*) aan moslims uit, waarin rekening wordt gehouden met hun minderheidspositie. Een voorbeeld daarvan is dat moslims in het Westen werd toegestaan huizen met rentedragende hypotheek te kopen. Dit zou in hun ogen bijdragen aan de verbetering van hun sociale en economische positie.

Tariq Ramadan

De omstreden islamoloog Tariq Ramadan, kleinzoon van al-Banna, die recentelijk ontslagen werd als bijzonder hoogleraar aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam, zegt dat hij de richting van de vroege reformisten volgt. Zijn tegenstanders vallen hem steeds aan omdat hij iemand met een dubbele agenda zou zijn, die streeft naar de islamisering van Europa. Hij staat bekend als een zeer populaire prediker en als rolmodel voor moslimjongeren

in het Westen. Centraal in zijn pleidooi staat de integratie van moslims met behoud van hun eigen identiteit. Hij roept daarom op tot de vorming van een 'Europese islam', die past binnen de pluralistische context van het Westen. Door een 'stille' revolutie moet de islam daarbinnen een onafhankelijke ontwikkeling doormaken. Moslims moeten het geloof en het westerse leven als geëngageerde burgers met elkaar in overeenstemming brengen. Daarbij moet ook een scherp onderscheid worden gemaakt tussen cultuur en religie.

Na zijn ontslag noemde een van zijn opposanten Ramadan een 'gladde, gepolijste' islamist. Dezelfde tegenstander is ook van mening dat het niet gemakkelijk is om met Europese islamisten te debatteren. Ze hebben vaak twee gezichten en vele verschillende tongen. (NRC Handelsblad van 14 augustus 2009). In zijn onlangs verschenen boek *What I believe* ('Wat ik geloof') stelt Ramadan vast dat hij niet alle moslims vertegenwoordigt, maar behoort tot de reformistische stroming binnen de islam. Hij blijft een trouwe gelovige in de principes van de islam op basis van diens primaire bronnen, intussen rekening houdend met de ontwikkeling van allerlei historische en geografische contexten. Een letterlijke lezing van de koran en andere bronnen wijst hij af en daarin volgt hij de eerste generatie reformisten. Hedendaagse vraagstukken moeten volgens hem worden benaderd met hedendaagse maatstaven.

Kleine selectie van geraadpleegde literatuur

Koningsveld, P.S., van, *Sprekend over de islam in de moderne tijd*, Teleac/Not, 1993

Ramadan, Tariq, *What I believe*, Oxford University Press, 2009

Waardenburg, J., *Islam: Norm, ideaal en werkelijkheid*, Fibula, Houten 2000

Dr. Umar Ryad is docent islam aan Het Leids Instituut der Godsdienstwetenschappen.